

DEMOKRATIJA AR RESPUBLIKA?

Jokioje kitoje pasaulio šalyje "visuomenės nuomonei" neteikiama tiek reikšmės, kaip Jungtinėse Valstijose. ...

Dėl šio viešosios nuomonės akcentavimo iškyla amžinos atstovaujamojo valdymo problemos. Ar renkamieji pareigūnai turėtų visados balsuoti pagal numanomą jų rinkėjų daugumos valią, ar tik taip, kaip jiems diktuoja atsakomybės jausmas? Klausimas nėra paprastas, ir vargu ar čia tiktų lakoniškas atsakymas.

Renkamieji liaudies valdžios pareigūnai yra tam tikra prasme morališkai įpareigoti mandato, kurį jie laimėjo savo rinkiminės programos ir pažadų dėka. Tai neigti būtų tolygu abejojimui liaudies valdžios teisėtumu. O atkakliai neigti viešąją nuomonę reiškia būti autokratu, ir net autokratijai valdant ji retai kada ignoruojama atvirai. Dauguma autokratų viešai išpažįsta skaitymąsi su viešąja nuomone ir apsimeta, kad visuomenės norus jie moka įspėti tiksliau, negu kad įstatymų leidyboje dalyvaujanti dauguma. Šituo savo tvirtinimu autokratijos šalininkai, net jeigu jie ir klysta, nejučiomis pripažįsta teisėtą apsisprendimo teisės principą, o jis sudaro liaudies suvereniteto teorijos esmę.

Kita vertus, renkamasieji pareigūnai iškilmingai pasižada atstovauti ne tik balsavusiems už jį, bet ir visiems savo apygardos rinkėjams, tiek daugumai, tiek mažumai. Jį išrinkusi dauguma neretai susideda iš įvairių grupių, balsavusių už jį skirtingais sumetimais. Jis taip pat privalo siekti politinės teisybės net jam priešiškos mažumos atžvilgiu ir ginti jos žmogiškąsias teises, aklai nesilaikydamas ribotos politinės doktrinos. Be to, istorijai sparčiai judant į priekį, randasi naujos, specifinės problemos, dažniausiai visiškai skirtingos nuo tų, kurių akcentavimo dėka jis iškilo ir laimėjo viešosios opinijos paramą. Nepatikrinta rinkimais, viešojo nuomonė lieka blankiu vaizdiniu, neapibrėžtu ir formuluojamu mechaniškai, ir ją sunku atskirti neaiškiame lenktyniaujančių grupių šurmulyje. Pagaliau, kad ir

kaip jis norėtų derintis prie viešosios nuomonės, jam aišku, kad ta nuomonė ne visada atsižvelgia į realius faktus ir kad iš jo tikimasi tam tikros iniciatyvos. Tarnauti visuomenės interesams nereiškia akiai paklusti viešajai opinijai.

... Tie, kurie supriešina sąvokas "respublika" ir "demokratija", tarsi jos reikštų priešingus, o ne skirtingus dalykus, suteikia šiems žodžiams kažkokią specialią reikšmę. Tie autoriai, kurie Jungtines Valstijas laiko respublika, siekia pabrėžti tą momentą, kad mūsų valdymo forma yra ne absoliuti, arba tiesioginė, demokratija, o ribota, arba netiesioginė, demokratija. Absoliuti, arba tiesioginė, demokratija yra tada, kai "visa liaudis yra valdoma visos liaudies". Šitai beveik įgyvendinama nedidelio miesto mitingo metu, kai visi suaugę dalyviai turi balsą teisę ir drauge sprendžia bendruomenės reikalus. Kai bendruomenės skaičius peržengia tam tikrą ribą, tiesioginė demokratija pasidaro nebeįmanoma "dėl techninių priežasčių", ir visaliaudinė valdžia vykdoma per laisvai renkamus atstovus. Tad respublika yra atstovaujamoji valdymo forma. Beje, viename iš "Federalisto laiškų" Madison'as iš tikro kalba apie "respubliką, arba atstovaujamąją valdymo formą". ...

Todėl teikiantieji pirmenybę "respublikai", o ne "demokratijai", pasisako už netiesioginių, atstovaujamųjų valdymo formų plėtotę. Jie tikina, kad asmenys, kuriems deleguojama valdžia, turėtų parodyti daugiau asmeninės atsakomybės ir kartu savo politinėje veikloje vadovautis konstitucijos nuostatomis. Ši valdžia yra visiškai prieinama liaudies kontrolei, vykdomai reguliarių rinkimų ir konstitucijos pataisų būdu. Įstatymų leidėjai turi spręsti savarankiškai, o ne vergauti viešajai opinijai, kurios rodomas kelias neturi aiškos krypties, nes ji nuolat kinta dėl permainingo visuomenės proto.

Dėl to paties skirtumo "demokratijos" sąvokos šalininkai nėra linkę deleguoti valdžią, o kai jie tai daro, traktuoja atstovus ir pareigūnus tiesiog kaip oratorių žmonių, kurių jausmus ir nuomones jie turėtų visados išreikšti. Jie stengiasi kur tik įmanoma padidinti tiesioginio dalyvavimo mastą valdymo procesuose, pasitelkdami

plebiscitą, įstatymų iniciatyvos teisę, referendumą, deputatų atšaukimą ir kitas visuomeninės veiklos formas. Pagal jų įsivaizduojamą visuomenės idealą visi piliečiai atlieka aktyvų vaidmenį kurioje nors politinio gyvenimo srityje. ...

Labiausiai šių dviejų požiūrių šalininkų nuomonės skiriasi ne atstovaujamojo tipo valdymo klausimu, bet dėl to, koku mastu daugumos valdžios principas turėtų būti lemiamas sprendžiant problemas. Esantieji už respubliką lygiai taip pat priešiški despotizmui, kaip ir pasisakantieji už demokratiją. Bet jie teigia, kad patikėti daugumai absoliučią valdžią neleistina, lygiai kaip ir nerenkamiems pareigūnams. Kadangi dauguma gali apriboti paskirų asmenų ir mažumų pagrindines teises taip pat negailestingai, kaip ir bet kuris despotas, tai jos valdžia turi būti apribota taip pat griežtai ir tais pat sumetimais, kaip ir pareigūnų valdžia. "Be abejo, šimtas septyniasdešimt trys despotai gali būti tiek pat žiaurūs, kaip ir vienas", perspėdamas rašė Thomas Jefferson'as, kuris vis dėlto tikėjo, kad liaudies švietimo kėlimas ir laisvės meilė padės efektyviai apriboti "renkamosios valdžios despotizmą".

Daugumos tironiją smarkiai kritikavo konservatoriai, kurie baiminosi, kad neturtingų piliečių atstovų daugumos parlamentinė veikla nesukeltų pavojaus nuosavybės teisei. Bet būtų labai klaidinga manyti, jog visi daugumos valdžios priešininkai yra konservatoriai ar socialinės pažangos priešai. Daugumos priimamus nepagrįstus ir neižvalgius sprendimus dažnai smerkdavo liberalai, besirūpinantys išsaugoti žmogaus politines ir asmenines teises. Jie nurodė, kaip lengvai daugumą galima suvilioti balsuoti prieš savo pačių teises ir net prieš demokratinį valdymo būdą, kaip tai atsitiko dviejų Napoleono surengtų plebiscitų metu. Minios valdžia, kaip kadaise perspėjo Platonas, visados yra tironų valdžios preliudija. Ir nors liberalai atsisako nuo Platono siūlytos išeities - atsiduoti geravalio, filosofiško despoto valdžiai, daugelis jų, kaip ir Platonas, nepasitiki neinformuota dauguma dėl jos neobjektyvumo ir tamsumo.

Kaip žinia, kompromisas, kurį pasiekė Jungtinių Valstijų Konsti-

tucijos autoriai ir kuriuo norėta išvengti galimo renkamosios valdžios despotizmo bei politinės valdžios monopolio, subalansavo įvairias valdžios rūšis, kartu išvengiant kai kurių kritikų pranašautos valdžios paralyžiaus situacijos. Be to, siekiant išsaugoti "laisvės teikiamą gėrį sau ir palikuonims", į Konstituciją buvo įrašyti "Teisių bilio" papildymai, neleidžiantys įstatymiškos daugumos valdžiai pažeisti savo naudai paskinų asmenų teises. Štai kodėl įžymus amerikiečių liberalas Charles A. Beard'as apibūdina Jungtinių Valstijų valdymo formą ne kaip demokratiją, kurios sprendimai priimami mechaniška balsų dauguma, bet kaip konstitucinę respubliką.

Vis dėlto net konstitucinė respublika, kuri garantuotai gina individų teises nuo jų pažeidimo įstatymais, pripažįsta daugumos valdžios teisėtumą, tiesa, priimant reikalui esant atitinkamas įstatymų pataisas. Tai reiškia ne atsisakyti daugumos valdžios principo, o tik siekimą apsisaugoti nuo didžiosios ar absoliučios daugumos tuo atveju, jei būtų peršami fundamentalūs pakeitimai. Tačiau moralinė nuostata lieka ta pati. Nes galima paklausti: o kas keičiasi nuo to, jei daugumą sudaro septyniasdešimt penki procentai? Ar negali atsitikti taip, kad absoliuti dauguma, prireikus priimti konstitucijos pataisas, bus mažumos atžvilgiu tokia pat tironiška, kaip ir paprastoji dauguma? Konstitucinė respublika yra tokia, kurioje garantuojamos pagrindinės individo teisės. Tačiau kas nusakys, kurios teisės yra svarbiausios ir kurioms teiktina pirmenybė dažno jų konflikto atveju? Jeigu vis dėlto ne dauguma arba jos atstovai, kurie atsakingi jai už savo sprendimus, konstitucinis valdymas nėra tikrai demokratiškas.

...Nė vienas protingas demokratas neignoruos tikimybės, kad dauguma gali grubiai paminti žmogaus teises. Bet jei žmogaus teisės nėra saugios daugumos rankose, tai ar bus jos saugesnės mažumos rankose? Kas parinks tą mažumą, ir kaip daugumos teises apsaugoti nuo mažumos? Čia negelbės apeliavimas į absoliučias ir neatskiriamas prigimtines teises, kadangi praktikoje netgi jų besišaukiantys žmonės neskuba teigti, jog individas teisėtai gali visuomenės

akivaizdoje pareikšti bet ką, neatsižvelgdamas į to pareiškimo pasekmes kitiems žmonėms. O jeigu teiginį tenka apriboti dėl galimų pasekmių, jis negali būti laikomas absoliučiu. Tad, kadangi visos prigimtinės teisės turi būti interpretuojamos priklausomai nuo jų reikšmės ir taikymo apribojimų, dar kartą kyla klausimas: kam suteikti galutinį teisų interpretavimo autoritetą - daugumai ar mažumai? Kelti šį klausimą būtų klaida, jeigu atsakymas nerodytų, kaip toks autoritetas atsiranda ir pasireiškia.

Demokrato atsakymas remiasi keletu principų, kurie sudaro jo įsitikinimų filosofinį pamatą. Pirma, dauguma formuojasi ne pati savaime, o yra pasiekama demokratinio proceso dėka. Šis procesas vyksta tik tam tikromis sąlygomis. Štai kodėl daugumos balsas neatrodo teisėtas demokratui, jeigu balsuojama terorui siaučiant arba nesant legalios opozicijos galimybės.

Antra, net demokratiškomis sąlygomis ir demokratiniu būdu suformuota dauguma gali lemtingai klysti savo simpatijose ar antipatijose. Liaudies balsas nėra Dievo balsas ar būtinai proto balsas. Demokratinio proceso logika pasireiškia ne kokių nors specialių įstatymų leidyba, bet racionalumu būdo, kuriuo dauguma prieina sprendimus. Pasitikėti demokratija verta todėl, kad nenutrūkstamo politinio lavinimosi dėka žmonės gali įgyti pakankamai išminties, kad, remdamiesi patirtimi ir laisvos valios diskusijos metu pasvertais argumentais už ir prieš, sugebėtų rasti geresnį bendrų problemų sprendimo būdą negu anarchija ar despotizmas. Lincoln'as pagrįstai manė, kad atsisakius demokratinės daugumos valdžios lieka tik anarchija ir despotizmas.

Trečia, demokratija verta pasitikėti ir todėl, kad pasitaikančias klaidas galima taisyti, įtvirtinant, plėtojant ir tobulinant demokratinį procesą. Apsišvietusi dauguma sugeba pasmerkti kvailus įstatymus, ir demokratija gali tobulėti.

Ketvirta, iš to išeina, kad švietimo sistemą demokratinėje visuomenėje būtina planuoti taip, kad kartu su demokratiniiais procesais būtų ugdoma ir demokratijos dvasia. Demokratijos filosofija remiasi ne tikėjimu į gerą žmogaus prigimtį, o į sugebėjimą lavėti, ne

tikėjimu į socialinės pažangos neišvengiamumą, bet į žmogaus prigimtąs galimybes ir protą.

Dviejų didžiausių pasaulio demokratijų, Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Valstijų, istorija rodo, kad patikimiausias būdas išvengti to, ką De Tocqueville vadino "įteisinta tironija ir šventąja neteisybe", yra ne pareikšti absoliutų veto mažumos nuomonei, bet stengtis suprasti, jog prieštaraujanti mažuma atlieka konstruktyvų vaidmenį šiame pasaulyje, kur galutinė tiesa yra nepasiekiamo. Be to, jei dar suprasime, kad šiandieninės daugumos nariai vieną gražią dieną gali atsidurti tarp mažumos, daugumai bus lengviau sutikti, kad tam tikras savanoriškas jos valdžios apribojimas sudaro precedentą, kuriam gal kada nors ji pati bus dėkinga. Praeitės faktai liudija, kad mažumos žymiai daugiau kentėjo nuo nedemokratiškų mažumų, negu nuo demokratiškų daugumų. Bet reikia pažymėti ir tai, kad asmeninių ir pilietinių laisvių būklė Anglijoje, kur parlamente atstovaujamos daugumos vykdomoji ir teisminė valdžia nėra apribota, yra nė kiek ne blogesnė kaip mūsų šalyje. Kai kas mano, kad Aukščiausiam Teismui, be konstitucinės teisminės valdžios, vykdomos vietinių ir valstybės įstatymų pagrindu, dar turi būti liaudies laisvių užtikrinimo vardan suteikta ir galia naikinti Kongreso įstatymus. Tačiau, kaip rodo Anglijos patirtis, tokia nuomonė yra aiškiai klaidinga.

Iš čia galima daryti išvadą, kad viešpataujant daugumos valdžiai jos priimami sprendimai atspindi švietimo lygį, mąstymo būdą ir papročius, būdingus bendruomenei. Valdžios gali nupulti žemiau už savo ištakas, bet negali pakilti aukščiau.

Gal mažoritarinis principas ir nėra pakankama sąlyga demokratiškai bendruomenei teisingai sutvarkyti, bet jis yra būtina sąlyga. Nedera skelbti liaudį esant netinkama savo pačios savimonei globoti, pirma būtina ją pasitikėti ir suteikti galimybę pasimokyti iš savo pačios klaidų.